

Беляневич Е.А. Понятие легитимных ожиданий и проблемы его применения судами Украины

Статья посвящена проблемам, возникающим при применении судами Украины автономного понятия легитимных ожиданий как объекта правовой защиты. Предложены концептуальные подходы к их преодолению при рассмотрении судами дел о защите права собственности и споров, возникающих в обязательственных отношениях.

Ключевые слова: автономные понятия, легитимные (разумные) ожидания, правовая определенность, право на мирное владение имуществом.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ І СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Король В. І.,

доктор юридичних наук, завідувач відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено ключовим тенденціям, які зумовлюють необхідність корегування тактичних і стратегічних цілей України з огляду на відсутність перспектив набуття членства у ЄС у найближчі 20–25 років. Розкрито ключові чинники-детермінанти модернізації концептуальних і прогностичних засад правової політики України у сферах економічного розвитку та безпеки держави на макрорівні та суб'єктів господарювання на мікрорівні, що набуває характеру нерозривного зв'язку в умовах регіональної нестабільності.

Ключові слова: правові загрози, життєво важливі інтереси, Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, правове прогнозування.

Визначальною ознакою сучасного етапу розвитку України є те, що суспільні процеси відбуваються в принципово нових історичних умовах, насамперед, нестабільності на регіональному рівні. Це проявляється як на внутрішньодержавному (Крим, Донбас), так і зовнішньому рівнях на обох стратегічно важливих для України напрямках – європейському та євразійському з огляду на посилення дезінтеграційних тенденцій у межах Європейського Союзу на фоні соціального напруження та економічної стагнації, дестабілізації правового режиму доступу українських товарів на ринок Росії як провідної країни Євразійського Економічного Союзу.

В таких умовах прямі та зворотні зв'язки об'єктивних і суб'єктивних чинників не просто актуалізують, а гранично загострюють суспільно значущу проблему забезпечення національної безпеки України та системного удосконалення відповідного законодавства. У межах загальної проблеми можна виділити її ключову складову, яка полягає у тому, що як приватноправовий, так і публічно-правовий інструментарій в Україні неповною мірою відповідає нагальній потребі у забезпеченні охорони та захисту майнових інтересів держави і суб'єктів приватного права на внутрішньому та зовнішньому ринках, що відноситься до сфери економічної безпеки.

Окреслені контури проблематики підкреслюють своєчасність підготовки даної статті, метою якої є визначення концептуально-правових та прогностичних засад забезпечення економічної безпеки Української держави та суб'єктів господарювання в контексті імплементації Угоди про асоціацію в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, що у такій комплексній міждисциплінарній площині досліджується у вітчизняній правовій науці вперше.

Для досягнення мети статті необхідним є звернення до міжнародних договорів та актів законодавства України, результатів наукових досліджень українських та іноземних вчених, офіційних позицій вищих посадових осіб Європейського Парламенту та Європейської Комісії тощо.

На нинішньому історичному етапі для Української держави та суб'єктів господарювання актуалізувались правові ризики і загрози, які носять як досить прогнозований російськоцентричний характер, так і менш очікуваний, хоча й цілком можливий євроцентричний.

Послідовно конкретизуючи цю тезу, зазначимо таке. З 1 січня 2016 р. суб'єкти господарювання України мають реалізовувати свої бізнес-стратегії як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках в умовах нової правової реальності – початком функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Система норм щодо такої зони становить центральну частину Угоди про асоціацію між Європейським Союзом, Євроатомом та їх державами-членами, з одного боку, та Україною – з іншого, якою передбачається необхідність здійснення широкомасштабної адаптації законодавства України до *acquis* ЄС.

Усвідомлення Росією неможливості досягти, як мінімум, подальшого відстрочення дати початку функціонування ПВЗВТ, а, як максимум, внесення таких змін і доповнень до Угоди про асоціацію в частині ПВЗВТ в ході тристоронніх переговорів, які відповідали б її економічним інтересам обумовили вчинення Росією прогнозованого юридичного кроку. Йдеться про прийняття Президентом Росії Указу № 628 від 16 грудня 2015 р. «Про призупинення Російською Федерацією дії Договору про Зону вільної торгівлі щодо України». При цьому важливо підкреслити, що виконання міжнародно-договірних зобов'язань призупинено щодо нашої держави з цієї ж дати – 1 січня 2016 року.

Оскільки наявність передумов для подібних заходів з боку органів влади Росії, їх правомірність у контексті норм Договору про зону вільної торгівлі держав СНД було проаналізовано в іншій статті автора [1], варто лише наголосити, що для прийняття зазначеного вище Указу Президента Росії відсутні правові підстави, водночас у даному випадку в Україні відсутні дієві правові механізми захисту прав та інтересів українських експортерів товарів на міжнародному рівні чи то в межах СНД, чи то у межах СОТ.

Прийняття цього підзаконного акта є, ніби-то, окремим правовим феноменом, який, однак, характеризує розгортання загальної негативної тенденції для України. Її сутність, у прогностичній площині, полягатиме у великій ймовірності запровадження органами влади Росії як правомірних, так і неправомірних правових заходів (ембарго на продовольчі товари з України, створення перешкод українським автоперевізникам для транзиту, стягнення антидемпінгових мит), які об'єднуюватимуться спільною метою. Вона полягатиме у завданні суттєвої шкоди або створення загроз завдання шкоди майновим інтересам Української держави та вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, насамперед, експортерів. Це вимагатиме застосування правових інструментів захисту їх майнових прав та інтересів, у тому числі механізму вирішення спорів Світової організації торгівлі.

Виконання Україною договірних зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, сприятиме зовнішньодетермінованій **модернізації** правового господарського порядку в процесі широкомасштабної адаптації її законодавства. Це відповідає інтересам ЄС та європейських компаній, водночас співвідношення позитивних і негативних наслідків для Української держави та вітчизняних суб'єктів господарювання внаслідок імплементації цієї угоди залишатиметься проблемним як протягом, так і поза межами десятирічного перехідного періоду створення поглибленої всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

У контексті референдуму в Нідерландах щодо Угоди про асоціацію, значення якого як для України, так і ЄС розглядатиметься у даній статті нижче, заслуговує на увагу позиція Голови Уряду цієї держави. Її квінтесенція полягає у визнанні України лише інструментом для забезпечення власних інтересів, власної безпеки, оскільки «Україна за межами ЄС, але на краю Європи. Ми зацікавлені у стабільній ситуації в Україні, розвитку економіки та верховенства права, це питання безпеки» [2].

Відповідно до результатів застосування інститутами Європейського Союзу спеціального аналітично-прогностичного інструменту – оцінки впливу міжнародних торговельних угод ЄС на сталий розвиток (Trade Sustainability Impact Assessment) щодо ПВЗВТ, на Україну, поряд з прогнозованими перевагами, високою ймовірно, очікують і негативні наслідки як економічного характеру у вигляді погіршення стану низки галузей економіки, банкрутства суб'єктів підприємництва, так і соціального характеру через зростання безробіття в окремих регіонах. До основних засобів їх мінімізації віднесено стимулювання підприємництва та сприяння діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу.

До середньострокових цілей Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», які визначено у межах такого напрямку як «Дерегуляція та розвиток підприємництва», віднесено, зокрема, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі.

При цьому в сфері міжнародної торгівлі визнано необхідність привести систему технічного регулювання у відповідність із європейськими вимогами, що має сприяти розширенню та спрощенню доступу українських товарів на ринки держав-членів Європейського Союзу. У свою чергу, в сфері іноземного інвестування актуальним визначено підтримку інвестиційної активності та захист прав інвесторів, що потребує забезпечення ефективного захисту права приватної власності, гармонізації положень законодавства України із законодавством Європейського Союзу щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів та кредиторів тощо [3].

Виходячи з нерозривного зв'язку між такими суспільними феноменами-процесами як «розвиток» і «безпека», саме забезпечення економічної безпеки визнається Українською державою ключовою умовою нової якості зростання, що слід вважати однією із визначальних концептуально-правових засад нової Стратегії національної безпеки України, прийнятої у 2015 році. Зазначену стратегію спрямовано на реалізацію до 2020 р. визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених як Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, так і Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII [4].

На рівні суб'єктів господарювання слушним є визначення «економічної безпеки» підприємства (фірми) білоруських фахівців, під якою слід розуміти захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз шляхом реалізації системи заходів, у тому числі правового характеру. При цьому система економічної безпеки підприємства має взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення економічної безпеки [5, с. 391].

Виявляючи наявність та характер взаємозв'язків макrorівня та мікрорівня у межах цілісної системи економічної безпеки України, можна погодитись з позицією вітчизняних фахівців Н. М. Гапака і І. В. Дочинець, які наголошують на тому, що «економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам» [6, с. 68].

Отже, перед вітчизняною правовою наукою постає важливе завдання забезпечити розвиток і безпеку належним системно-узгодженим публічно-правовим та правовим інструментарієм. Водночас основний вектор правової політики держави має передбачати не стільки перманентне запровадження нового правового інструментарію, що також є необхідним за наявності переконливих об'єктивних передумов, скільки підвищення дієвості як окремих елементів, так і цієї політики як системи у цілому.

Такий підхід надасть можливість оптимізувати правове підґрунтя для вирішення ключових завдань, передбачених у Стратегії національної безпеки України, а саме: формування сприятливого бізнес-клімату, прискореного інноваційного розвитку, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки як інструменту забезпечення національної безпеки; ефективного застосування механізму спеціальних обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора; юридичного захисту в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та Української держави, порушених Росією; підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків.

У контексті реалізації євроінтеграційної стратегії України зазначимо, що у системі правових інструментів, які мають забезпечити як публічні інтереси Європейської спільноти, так і приватні інтереси європейських суб'єктів підприємництва у межах зовнішньоторговельної стратегії ЄС до 2020 р., до основних можна віднести угоди про вільну торгівлю нового покоління (Free Trade Agreements), інструменти торговельного захисту (Trade Defence Instruments). Наріжним компонентом Стратегії Європейського Союзу до 2020 р. є єдина торговельна політика, ключовою функцією якої, у свою чергу, Європейською Комісією визнано стратегію ЄС щодо забезпечення європейським компаніям доступу на зовнішні ринки (Market Access Strategy).

У сучасних умовах реалізація українськими суб'єктами підприємництва власного експортного потенціалу є майже неможливою без сприяння уповноважених владних інститутів щодо усунення як тарифних, так і нетарифних торговельних бар'єрів для доступу конкурентоздатних товарів на перспективні зовнішні ринки. При цьому проблема загострюється розгортанням тенденції до зростання рівня впливу і складності, а також виникнення нових нетарифних бар'єрів (обтяжливі митні процедури; технічні регламенти, стандарти та процедури визнання відповідності, санітарні та фітосанітарні заходи, застосування трети країнами державної допомоги суб'єктам підприємництва у спосіб, що суперечить нормам відповідних багатосторонніх угод СОТ; обмежувальні вимоги у сфері державних закупівель, які ускладнюють або унеможливають участь українських компаній у тендерах з публічних закупівель у третіх країнах тощо).

Референдум у Нідерландах, який носив консультативний характер, причому в частині не тільки правових наслідків негативного для України голосування щодо Угоди про асоціацію, а й самого факту його проведення, висвітлив певні важливі проблеми, які стосуються сфери правового (юридичного) прогнозування, що залишалась та продовжує залишатись поза увагою як вчених-правознавців, так і органів державної влади. При цьому, насамперед, увагу доцільно звернути на проблему, яка носить, на перший погляд, теоретико-методологічний та галузево-правовий характер, однак її невирішеність на законодавчому рівні зумовила виникнення для України стратегічних правових ризиків зменшення дієвості Угоди про Асоціацію.

Ключове питання полягає у тому, що законодавчо закріплений інституціонально-правовий механізм державного прогнозування виявився неспроможним своєчасно виконати прогностичну функцію саме у правовій сфері, у даному випадку у міжнародно-договірній. Водночас у теоретико-методологічній площині слід зауважити, що при формуванні цілісної зовнішньоекономічної стратегії України необхідним є розроблення прогнозів щодо системи об'єктів правового прогнозування, одним з елементів якої є міжнародні торговельні угоди, котрі характеризуються високим рівнем імовірності суттєво впливати на забезпечення економічних інтересів Української держави та вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

За відсутності прийняття вкрай необхідного нового Закону України щодо державного стратегічного планування і прогнозування, необхідним є концептуально-правове удосконалення чинного Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України».

Заслуговує на увагу слушне узагальнення Д. В. Задихайла, що більшість вчених господарників серед правових форм здійснення державного регулювання економіки виокремлює державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України як один із основних напрямів економічної політики держави та форму державного управління економікою [7, с. 216]. Однак сучасні умови свідчать, що виконання правом лише ролі правової форми, правового закріплення прогнозів соціального та економічного розвитку є недостатнім.

Інший аспект, нерозривно пов'язаний із зазначеним вище референдумом, носить стратегічний та екзистенціальний характер, оскільки пов'язаний з перспективами існування самого Європейського Союзу у майбутньому. В даному контексті заслуговує на увагу позиція Президента Європейського Парламенту М. Шульца, який наголошує на тому, що «колапс ЄС є реалістичним сценарієм», «ЄС може «вибухнути». У даному контексті доречно вести мову не про одну подію-тригер, а про цілу низку таких подій, які здатні детермінувати потенційні та посилити існуючі небезпечні для ЄС тренди, зокрема, згаданий референдум у Нідерландах 6 квітня 2016 р., референдум у Великій Британії щодо подальшого членства у Європейському Союзі 23 червня 2016 р. Дійсно, на переконання Президента Європейського Парламенту «після результатів референдуму у Нідерландах щодо України важко повірити, що в Європі все буде добре. Те, що голландці сказали «ні» Угоді про асоціацію України з ЄС, свідчить – люди розчарувалися в Євросоюзі. І якщо не провести реформи, ЄС може опинитися на грані розпаду. ЄС вже деякий час рухається по низхідній траєкторії. Люди втратили довіру до установ на різних рівнях – від національних до загальноєвропейських. Європа на грані краху. Якщо з ЄС вийдуть британці, не виключено, що подібні референдуми пройдуть і в інших країнах» [8].

Оскільки наведені прогнози одного із найвищих посадових осіб в ЄС ґрунтуються, очевидно, на повній інформації як офіційно оприлюдненій, так і інсайдерській, на неї можна спиратись у методологічній площині в частині такої процедури у сфері прогнозування як верифікація прогнозів. Так, ще у 2013 р. у своїй монографії автор обґрунтовував власний інституціонально-правовий прогноз щодо майбутнього ЄС на період до 2020 р. Одним із ключових було актуалізоване таке питання: у рамках прогнозованого періоду в ЄС відбуватимуться внутрішньоструктурні зміни, матиме місце удосконалення самої системи (ЄС) як певної нерозривно пов'язаної цілісності із трансформацією її цільової функції в результаті виходу ЄС на якісно вищий рівень розвитку або ж система розпадеться як така. При цьому висловлювалось випереджальне бачення майбутнього, що не тільки фактичне недосягнення у 2020 р. стратегічних цілей, а й зростаюча у прогресії ймовірність такого недосягнення ще задовго до цього часового горизонту може вивести ЄС до точки біфуркації та максимально загострити питання екзистенціального плану, а саме, існування Європейського Союзу [9, с. 107–116].

Відповідно до п. 4.6 Стратегії національної безпеки Україна розглядає інтеграцію в політичні та економічні структури Європейського Союзу як пріоритетний напрям своєї як внутрішньої, так і зовнішньої політики. При цьому цілком логічним виглядає визначення як пріоритету формування ключових передумов, необхідних для набуття Україною членства в ЄС, що є магістральним шляхом зміцнення її національної безпеки.

З наведеною стратегічною метою дисонує позиція Голови Європейської Комісії Ж.-К. Юнкера, який чітко акцентував увагу на тому, що «безперечно у найближчі 20–25 років Україна не буде здатною стати членом Європейського Союзу» [10], що, очевидно, вимагає корегування ієрархії стратегічних цілей України та концептуально-правових засад їх досягнення.

Підводячи підсумок викладеному вище, варто зазначити, що на сучасному етапі як керовані, так і хаотизовані геополітичні та гео економічні кризові процеси навколо України на регіональному рівні унеможливають добровільну реалізацію будь-яких інтеграційних проєктів, орієнтованих на Євразійський Економічний Союз, який почав функціонувати з 1 січня 2015 р. Відповідно, безальтернативною домінантою для нашої країни залишається реалізація євроінтеграційної стратегії, що породжує не тільки нові можливості для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а й ризики, співвідношення яких може динамічно змінюватись, причому не обов'язково у позитивному напрямі.

Пріоритетні цілі та задавання для забезпечення динамічного розвитку України у пріоритетних сферах (міжнародна торгівля, іноземне інвестування, стимулювання малого і середнього підприємництва) визначено в останніх міжнародно-правових та внутрішньодержавних документах стратегічного спрямування, насамперед Угоді про асоціацію з ЄС, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», новій Стратегії національної безпеки України. Водночас досягнення таких цілей та виконання завдань в умовах суперечливих регіональних трансформацій вимагає модернізації як самої парадигми забезпечення життєво важливих інтересів Української держави та суб'єктів приватного права, так і правового інструментарію.

Принципово новий для України історичний контекст у регіональній площині зумовлює нагальну потребу удосконалення науково-правового підґрунтя для підвищення рівня виконання юридичною наукою прогностичної функції та взаємної узгодженості правових засобів реалізації цілісної зовнішньоекономічної стратегії України у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Публічно-правовий та приватноправовий інструментарій, удосконалення та застосування якого належить до іманентних функцій держави та інших суспільних інститутів, має забезпечити у нерозривному зв'язку розвиток та безпеку України, причому як у поточній ситуації, так і у поствоєнний період у межах можливих альтернативних моделей у стратегічному трикутнику ЄС–Україна–Російська Федерація, що становить суспільно значущий, стратегічно важливий напрям подальших науково-правових досліджень прогностичного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Король В. І. Правові ризики зміни режиму імпорту українських товарів у межах зони вільної торгівлі держав СНД / В.І. Король // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 14, 2015 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015.– С. 168 – 172.
2. Прем'єр Нідерландів очікує, що люди підтримають асоціацію Україна–ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsjs.com/url.php?p=http://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1991855-premer-niderlandiv-ocikue-so-ludi-pidtrimaut-asociaciu-ukrainaes.html>.
3. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» // Урядовий кур'єр. – 2015 р. – № 6.
4. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. – 2015 р. – № 95.
5. Экономическая безопасность и экономическая политика: учеб. пособие / А. В. Бондарь, В. Н. Ермашкевич, С. Н. Князев, Е. Г. Моисенко; под ред. А. В. Бондаря, С. Н. Князева. – Минск: БГЭУ, 2007. – 423 с.
6. Гапак Н. М., Дочинець І. В. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства» // Науковий вісник Ужгородського університету. – Випуск 2 (43). – С. 68–73.
7. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія / Д. В. Задихайло. – Харків : Юрайт, 2012. – 456 с.
8. Schulz warns of «implosion of EU» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.info/world/1316688-schulz-warns-of-implosion-of-eu-faz.html>.
9. Король В. І. Правове забезпечення зовнішньоекономічної стратегії України (теоретико-методологічні та прикладні засади державно-правового прогнозування): монографія / В. І. Король. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 415 с.
10. Juncker J.-C. Ukraine will not join EU, NATO for another 20-25 years [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.europeonline-magazine.eu/ukraine-will-not-join-eu-nato-for-another-20-25-years-juncker-says_442069.html.

Korol V. I. Ukrainian law policy in the field of the state and business entities economic security modernization international and law determinants

The article is dedicated to the key trends predicating tactic and strategic targets of Ukraine readjustment necessity for taking into account the absence of the prospects to become a member of the EU during next 20-25 years. It's researched core factors-determinants of the legal policy of Ukraine concept and forecast fundamentals modernization in the field of economic development and security both the state at a macro-level and companies at a micro-level which is to be considered as inextricable connection under regional instability.

Key words: legal risks, vitally important interests, Association Agreement, free trade area, legal forecasting

Король В. І. Международно-правовые детерминанты модернизации правовой политики Украины в сфере экономической безопасности государства и субъектов хозяйствования

Статья посвящена ключевым тенденциям, обуславливающим необходимость корректировки тактических и стратегических целей Украины в силу отсутствия перспектив получения членства в ЕС в ближайшие 20–25 лет. Раскрыты ключевые факторы-детерминанты модернизации концептуальных и прогностических основ правовой политики Украины в сферах экономического развития и безопасности государства на макроуровне и субъектов хозяйствования на микроуровне, что приобретает характер неразрывной связи в условиях региональной нестабильности.

Ключевые слова: правовые угрозы, жизненно важные интересы, Соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, правовое прогнозирование